
RECENZE

M. Hrubíško, E. Dobrý: **ZÁKLADY HEMOTERAPIE**,
Martin, Osveta 1974, 516 stran, 72 obr., 45 tab.
Cena 52 Kčs váz.

Tato publikace je vlastně první větší domácí monografií, věnovanou transfúzní problematice v širším slova smyslu. V první části autoři postupně zpracovávají mechanismus účinku transfúze, její druhy, indikace, potransfúzní komplikace a využití tzv. náhradních roztoků. Dále je podán

jasný přehled konzervace krve a přípravy ostatních transfúzních prvků, včetně moderních kryokonzervačních postupů. Krátké kapitoly jsou věnovány zdravotnické problematice dárcekrve a zásadám organizace transfúzní služby v nemocnicích.

Rozsahem největší (4 kapitoly — 160 stran) je oddíl věnovaný imunohematologii. V druhé části, zahrnující asi čtvrtinu knihy, jsou metodické pokyny a pracovní postupy, týkající se preparační, labo-

ratorní i aplikační stránky hemoterapie. Je připojen bohatý soupis literatury (kolem 800 citací) a věcný index.

Oba autoři patří k předním československým odborníkům a z textu je patrné, že čerpají ze svých rozsáhlých vlastních praktických zkušeností. To dává knize skutečně živý ráz, dobře se čte a vůbec nevádí, že některé kapitoly jsou napsány slovensky a jiné česky.

Kniha je určena jak pro pracovníky v oboru hematologie a transfúzní služby, tak pro širší lékařskou veřejnost a tomu je podřízena i koncepce knihy. Jednotlivé kapitoly tvoří dosti samostatné celky, což umožní používat knihu jako příručku — přitom ovšem nutně dochází i k opakování některých údajů v různých kapitolách.

Nejrozsáhlejší částí vůbec jsou 4 kapitoly věnované imunoematologii, takže vzniká vůči dalším částem knihy jistá nevyrovnanost. Nepokládám to však za nedostatek knihy ze dvou důvodů. Jednak došlo právě v této oblasti v posledních letech k bouřlivému rozvoji, o němž jsou lékaři starší a střední generace málo informováni (ale i mladší, vzhledem k mizivému rozsahu informací o této problematice během studia), jednak je to oblast, kde nám vlastně dosud chybí domácí monografie. Kromě toho je tato část knihy zpracována vynikajícím způsobem.

Pro příští vydání doporučuji zařadit z praktických důvodů souhrnnou přehlednou kapitolu o transfúzních přípravcích, aby lékař, který se nezabývá hlouběji hemoterapeutickou problematikou, mohl získat rychlý přehled o údajích, roztroušených v II., III., IX., resp. X. kapitole.

Kniha je polygraficky velmi krásně vypravěna a vynikajícím způsobem reprezentuje naši lékařskou vědu v roce, kdy si připomínáme 25. výročí založení československé transfúzní služby. A nejde jen o vnější stránku věci. Pozorný čtenář pozná podle početných odkazů na původní domácí odbornou literaturu, že českoslovenští pracovníci vykonali v oblasti, které je monografie věnována, nemálo skutečně úctyhodné práce. I za to patří oběma autorům dík.

Plk. doc. MUDr. Evžen Skala, CSc.

J. P. Robinson: **THE PROBLEM OF CHEMICAL AND BIOLOGICAL WARFARE**. Vol. II. CB weapons today.

SIPRI, Almquist & Wiksell, Stockholm; Informationsindustri, Uppsala; New York, Humanities Press; London, Paul Elek 1973. Stran 420, 30 tabulek, 1617 citací. Cena 75,— švédských korun.

Jde o další z plánovaných knih o problematice chemických a biologických zbraní, pojednávající o současném stavu výzkumu a vývoje bojových chemických látek (BCHL) a bojových biologických prostředků (BBP) ve světě (viz Vol. I. The rise of CB weapons, recenze Chem. listy 68, 1974, s. 326—327). Kniha je členěna do čtyř kapitol. V základě jde o shrnutí poznatků o BCHL či BBP

do 70. let tohoto století a o jejich výhody či nevýhody před ostatními druhy zbraní.

První kapitola popisuje současný stav a reprezentanty BCHL a BBP, místo účinku a možná opatření proti nim. Ve druhé je popsáno, jak se BCHL a BBP liší od ostatních kategorií zbraní a jaký význam jim přiřkládají různé státy. Třetí kapitolou jsou národní politiky a programy, týkající se BCHL a BBP. Poslední kapitola je věnována budoucnosti BCHL a BBP, tj. podle dostupných informací zachytit trendy ve výzkumu a vývoji těchto prostředků.

Kap. 1.: Moderní BCHL a BBP a ochrana proti nim.

V první části jsou nejprve popsány BCHL, které se dají charakterizovat jako novodobé nebo jako takové, které v současné době nabývají většího vojenského významu. Jsou to zejména herbicida (2,4-dichlor- nebo 2,4,5-trichlorfenoxycetové kyseliny), použité Američany ve Vietnamu, dále tzv. CS-látka (2-chlorbenzylidenmalonitril), novodobá látka dráždivá a anticholinergní psychotomimetika, z nichž je nejdůležitějším reprezentantem BZ-látka (3-chinuklidinylbenzilat). Z klasických organofosfátů je zde specifikována dlouho utajovaná VX-látka O-ethyl-S-(2-diisopropylaminoethyl) methylthiofosfonát. Na předělu mezi BCHL a BBP stojí toxiny — botulotoxin, saxitoxin, enterotoxin aj. Pak následují BBP, zejména původci moru, tularémie, antraxu a encefalomyelitid. V další části je pojednáno o typech munice, která se pro rozšiřování BCHL a BBP používá. Tato část je ukončena přehledem celých systémů, užívaných pro zamoření terénu těmito prostředky.

V druhé části kapitoly je popsána ochrana proti BCHL, která je rozdělena na část preventivní, kde za zmínku stojí otázka detekce organofosfátů automatickými analyzátory. Detekce ostatních BCHL není příliš efektivní. Detekce BBP je na nižší úrovni; hlavním problémem je zde rychlé odlišení patogenních bakterií od nepatogenních (používá se vlastně chemické detekce měřením obsahu bílkovin v 1 m³, které samozřejmě výše naznačené rozdílly nepostihne). Dále jde o fyzikální ochranu — ochranné masky, oděvy a kryty a chemické odmořování. Zde je snaha o co největší polyvalentnost, kterou dost dobře splňuje americký prostředek DS-2 (diethylentriamin), a to jak pro BCHL, tak pro BBP. Naposled je zde zmínka o medikamentózní ochraně před účinky BCHL i BBP, a to jak terapeutické, tak profylaktické. Celou kapitolu uzavírají možnosti ochrany proti herbicidům a spíše teoretická úvaha o látkách účinkujících na zvířata.

Kap. 2.: Použití BCHL a BBP.

Tato kapitola se zabývá spíše teoretickými možnostmi použití BCHL, protože ty látky, které byly skutečně v 1. a 2. světové válce použity, jsou zastaralé a o použití novějších existují jen kusé nebo žádné zmínky. Jsou zde charakterizovány vlastnosti BCHL a BBP — zejména nekonvenčnost včetně psychologického působení, mnohotvárnost z hlediska účinku, trvání, následků apod. Další zvlášť

ností je časové zpoždění jejich účinku a persistence v terénu. U klasických organofosfátů — např. sarinu — je persistence účinné látky v terénu (slunečno, 15 °C) asi 1/4–4 hod., ale u VX-látky za týchž podmínek 3–21 dní. Dalším důležitým rysem je biospecifita a konečně i velikost postižitelné oblasti s odhadem pravděpodobných ztrát a samozřejmě finančními náklady na zamoření. Z této kapitoly vyplývá, že BCHL a BBP tvoří významnou zbraň pro ev. válečný konflikt, o čemž svědčí i zájmy různých států o BCHL či BBP, jak je uvedeno v následující kapitole.

Kap. 3.: Národní politiky a programy, týkající se BCHL a BBP.

V první části se autor zabývá postoji SSSR a zemí Varšavské smlouvy k BCHL a BBP z hledisek politických, hospodářských a vojenských. Popisuje výzkumnou základnu těchto států a podle dostupných pramenů charakterizuje organizaci, výcvik a techniku při používání BCHL a BBP. Udává i místa a povahu železných zásob BCHL a BBP v těchto zemích.

V další části je totéž řečeno o USA a zemích NATO. Zajímavým zjištěním je konstatování, že v USA byla vzhledem k dostatečným zásobám organofosforových BCHL (asi 30 000 tun) výroba VX-látky, započatá v dubnu 1961, v červenci 1968 zastavena. Kapitola je uzavřena třetí částí, ve které jsou obsaženy informace o postoji „zbytku světa“ k BCHL a BBP, tj. postoji neutrálních zemí, Asie, Afriky a Austrálie k týmž otázkám. Zmínku zasluhuje vysoká aktivita Švédska ve výzkumu BCHL a téměř žádné zprávy o stavu BCHL a BBP v Číně.

Kap. 4.: Výzkum a vývoj: důsledky pro budoucnost BCHL a BBP.

Jsou zde rozebírána rizika vývoje BCHL a jejich přínos k řešení obecnějších otázek — např. organofosfáty a cholinergní přenos nervového vzruchu. Zajímavým konstatováním je i postupné odtajňování výsledků vojenského výzkumu, které souvisí mimo jiné i s prioritou ve výzkumu BCHL a BBP. Další část kapitoly tvoří popis řízení výzkumu v západních zemích, včetně jeho hlavních směrů, schválených americkým kongresem. Tyto směry se v podstatě neliší od směrů, uvedených dále názvem některé výzkumné oblasti BCHL a BBP:

— mikroenkapsulace BCHL a BBP, umožňující efektivnější a bezpečnější skladování i použití;

— vývoj nových BCHL či látek ovlivňujících účinek dosud známých BCHL. Z perspektivních BCHL smrtících jsou to např. 2,3,7,8-tetrachlor-dibenzo-p-dioxin a ω -trialkylamonialkyl methylfluorofosfonátové soli (tzv. Tammelinovy estery), obojí ještě toxičtější nežli VX-látka; organofosfáty typu VX, v jejichž molekule je síra nahrazena selenem; depolarizující látky typu hemicholinia a samozřejmě toxiny — botulotoxin, batrachotoxin, tetrodoxin, ricin aj. Z látek ovlivňujících účinek dosud známých BCHL jsou to zejména sloučeniny typu dimethylsulfoxidu, usnadňující penetraci kůží. Další skupinou jsou látky zneschopňující: deriváty tetrahydrokannabinolu, již zmíněná látka BZ a její deriváty — estery kyseliny benzilové a

glykolové a opět toxiny — stafylokokový enterotoxin a endotoxin izolovaný z kmene Salmonella.

— binární chemické zbraně — jde o zbraně, kde se účinná látka syntetizuje až na místě účinku (např. pro soman — pinakolyl methylfluorofosfonát — se náplň skládá ze dvou složek — pinakolylalkoholu a methylfosfonyldifluoridu, ze kterých je soman při výbuchu syntetizován). Výhodou těchto zbraní je tvorba účinné noxy až na místě, možnost použití i méně stabilních látek a konečně i větší bezpečnost při skladování i manipulaci.

Z perspektivních směrů vývoje BBP je to orientace na původce „nových“ nemocí, vytvořených umělými zásahy na již známé původce infekčních chorob, využívání bakteriálních toxinů, možnosti vytvoření infekčních nukleových kyselin. Velký důraz se přikládá výsledkům základního výzkumu na poli molekulární biologie.

Tato kapitola je uzavřena úvahou o možnosti veřejné kontroly výzkumu BCHL a BBP, která se prozatím nejeví perspektivní. Publikace je ukončena abecedním rejstříkem.

Kniha je psána přehledným slohem a má dobrou grafickou úpravu. V některých případech nejsou citace přesné (str. 353, cit. 450), jinde by bylo možno citovat prameny z východní literatury, která je sice uvedena, ale citace v textu je autorem víceméně opomíjena. Přesto je to publikace, která je v současné době jedinou ucelenější informací pro odborníky zabývající se problematikou BCHL a BBP, přičemž látka je podána tak, že i pracovníkovi jiného oboru může přinést užitečné informace. Vzhledem k celkovému obsahu, dobré dokumentaci i množství citované literatury je možno ji doporučit všem, kteří se zabývají výzkumem, vývojem nebo výukou nejen v oblasti vojenské chemie a toxikologie, ale i obecné chemie, biochemie a farmakologie.

J. Bajgar

PAMĚTNICA Vojenskej nemocnice Slovenského národného povstania. Vydala Vojenská nemocnica SNP v Ružomberku v r. 1974.

Spracovali: pplk. Miroslav Nedoma, Jozef Čapčík a Cyril Materánka.

Fotografie: PhMr. Jozef Nagy, Ing. Dušan Hudcovič a osobný archív priamych účastníkov SNP. Obálka: Ladislav Cserei. Redakčne upravil pplk. Miroslav Nedoma. Strán 96.

Z příležitosti 30. výročí Slovenského národného povstania a svojho 60ročného trvania vydala Vojenská nemocnica SNP v Ružomberku zborník statí a spomienok, svoju druhú Pamätnicu.

Možno ju rozdeliť na dve časti: jednak sú to spomienky niektorých jej príslušníkov na činnosť nemocnice za SNP a jednak staté, ktoré pojednávajú o súčasnom stave a ďalších perspektívach Vojenskej nemocnice SNP v Ružomberku.

Ťažisko celej publikácie je v článkoch, ktoré sa zaoberajú činnosťou nemocnice za Slovenského národného povstania. Sú ponímané z širšieho hľa-

diska a ukazujú celý vývoj odbojovej činnosti z regionálneho pohľadu. Článok Karcolovej práve dokumentuje pohnutú históriu Ružomberka a jeho okolia, ktoré sa postupne stáva významným centrom robotníckeho hnutia na strednom Slovensku. V ďalšom je popisovaná partizánska činnosť v Lip-tove a na susednej Orave, niekoľko fotografií nám približuje partizánskych veliteľov týchto oblastí, medzi nimi je i fotografia štábu partizánskej skupiny Belov, ktorá dňa 27. 8. 1944 oslobodila v dopoludňajších hodinách Ružomberok.

Niekoľko spomienkových článkov priamo autenticky osvetľuje činnosť vojenskej nemocnice od samého začiatku povstania. Z historického hľadiska sú veľmi cenné príspevky gen. MUDr. Jána Paška-na, bývalého veliteľa vojenskej nemocnice v Ružomberku, a potom prednostu zdravotníckej služby 1. čs. armády v Banskej Bystrici, mjr. MUDr. Bohuša Štekláča, veliteľa 1. poľnej nemocnice v Korytnici, MUDr. Jána Bertana, súdružky Vicienovej, Materánku a Čapčíka.

I keď to presiahne zvyčajný rozsah recenzie, dovoľm si stručne na podklade týchto materiálov zhrnúť časový sled činnosti vojenskej nemocnice v Ružomberku v tomto období.

Dňa 27. 8. 1944 po oslobodení Ružomberka partizánskou skupinou Belov začala vojenská nemocnica v Ružomberku svoju činnosť ako prvá poľná nemocnica 1. čs. armády. Pretože tlak fašistických vojsk na Ružomberok v nasledujúcich dňoch bol značný a mesto sa nedalo vojensky udržať, presúva sa vojenská nemocnica do Korytnice, kde od 5. 9. 1944 začala svoju činnosť v rozsahu divízieho zdravotníckeho práporu. Táto poľná nemocnica č. 1 slúžila predovšetkým pre zdravotnícke zabezpečenie obranného úseku VI. taktickej skupiny na čiare Ostrô—Biely Potok—Šiprúň, ktorý bránil prístupové cesty k Banskej Bystrici zo severu. Súčasne sa rozvinuje poľná nemocnica č. 2 v Tisovci pre zabezpečenie zdravotníckej pomoci jednotkám bojujúcim v oblasti Muráňa (II. taktická skupina).

V poľnej nemocnici č. 1 v Korytnici (veliteľ mjr. MUDr. Bohuš Štekláč) sa poskytovali odborné lekárske služby pre partizánske skupiny a pre vojakov 1. čs. armády po dobu dvoch mesiacov až do 30. 10. 1944. Potom časť jej príslušníkov odchádza do hôr s partizánmi a časť s ranenými a nemocnými do Štátnej nemocnice v Ružomberku. Poľná nemocnica č. 2 v Tisovci (veliteľ mjr. MUDr. František Horváth) pracovala počas troch týždňov, potom sa vzhľadom k bojovej situácii presťahovala do Brezna. Pobyť v Brezne bol krátky a v priestore Medzibrodie sa rozišla; jední s partizánmi do hôr, iní sa pridali k pracovníkom štátnej zdravotnej správy, niektorí sa ešte vrátili do Korytnice, odtiaľ do zajatia, alebo pracovali v Štátnej nemocnici v Ružomberku. Na cbetavú prácu

veľkého kolektívu sestier z tohto obdobia spomína súdr. Bizíková, Vicienová a Lisická.

Širší pohľad na poskytovanie zdravotníckej pomoci za Slovenského národného povstania podávajú aj spomienky MUDr. Jána Bertana, ktorý v tej dobe pôsobil ako posádkový lekár v Banskej Bystrici. Z jeho príspevku sa môžeme dozvedieť o ďalších poľných zdravotníckych zariadeniach v priestore B. Bystrica—Sliač (kde bola poľná nemocnica č. 3)—Zvolen, pre jednotky bojujúce v priestore Diviaky—Čremošné—Stará Kremnička a Vrútky—Priekopa, o zdravotníckej automobilovej doprave, o výcviku vojenských zdravotníkov, o zdravotníckom zabezpečení pancierových vlakov zhotovených vo zvolenských dielňach, o spolupráci s partizánmi, o odsune ťažko ranených a nemocných na letovisko Tri Duby a do ZSSR (Kijev, Lvov) a o protiepidemických opatreniach.

Nie menej zaujímavé sú spomienky aj ostatných pracovníkov vojenskej nemocnice, ktorí bojovali ako vojaci v Slovenskom národnom povstaní. Čapčík Jozef slúžil vtedy priamo na veliteľstve 1. čs. armády v Banskej Bystrici u gen. Goliána, Moravčík Martin na partizánskom letisku Mokrad, Tri Duby a Zolná.

Spomienkovú časť uzatvárajú manželia Murčekovci. Helena Segedová-Murčeková prešla ako zdravotníčka bojovú cestu od Novochoperska cez Kijev, Bielu Cerkev, Žaškov až do Prahy, jej manžel Jozef Murček ako príslušník 2. čs. paradasantnej brigády sa zúčastnil bojov za SNP v priestore Jahná—Trnava Hora, Banská Bystrica, Staré Hory, Donovaly a Smrekovica.

V sérii článkov (dr. Sýkora, Vály, dr. Neumann, dr. Cyprich a Kabeláč) sa poukazuje na vývoj vojenskej nemocnice v Ružomberku po oslobodení, najmä po roku 1948 a 1950 až do súčasnosti.

Kolektív vojenskej nemocnice v Ružomberku trvale dosahuje veľmi dobrých výsledkov vo svojej politickovýchovnej, vojenskoodbornej a odbornej činnosti. Výrazom toho je i ocenenie, ktorého sa nemocnici dostalo od straníckych, štátnych a vyšších vojenských orgánov udelením Radu práce, Pamätnej medaile k 20. a 30. výročiu SNP, titulu Závod socialistickej práce a diplomov Závod 50. výročia VOSR a Závod 50. výročia založenia KSČ.

Rámec knihy vhodne dopĺňujú citáty významných osobností komunistického hnutia a účastníkov Povstania, povstalecká tlač, rozkazy, plagáty, kalendárny sled udalostí, zoznam príslušníkov poľnej nemocnice v Korytnici a v Tisovci a nakoniec i spomienky najstaršej ošetrovateľky 85ročnej Gizely Šindlérovej.

Záverom je možno povedať, že úkol, ktorý si zostavovatelia tohto zborníka postavili, splnili veľmi dobre a tak prispeli úspešne k ďalšej dokumentácii celej slávnej histórie Slovenského národného povstania.